

POZDRAVNI GOVOR DR. FRANJE ŠANJEKA, DEKANA KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Franjo Šanjek

Preuzvišeni gospodine biskupe, Monsinjore, štovano ravnateljstvo Instituta, dragi uzvanici!

Čast mi je u ime *Katoličkog bogoslovnog fakulteta* u Zagrebu pozdraviti vas i zaželjati uspjeh u znanstvenom i umjetničkom stvaralaštvu. U ovih 30 godina vašeg opstanka u okrilju našeg fakulteta bilo je ponekad možda i "kratkih spojeva" ali nikada nije došla u pitanje vaša crkvena i znanstveno-kulturna misija, pa vam zbog toga čestitam i želim da to bude i unaprijed. Istina je da ste vi kroz povijest, devetstoljetnu povijest naše katedrale i zagrebačke Crkve sigurno prvi koji ste se organizirali, jer je u katedralnoj crkvi trebalo pjevača i glazbenika. Dakle, i prije katedralne škole koju je biskup Kažotić početkom XIV. stoljeća utemeljio, bili ste sigurno vi glazbenici.

Kroz ovih 30 godina prisjećam se mo. **Albe Vidakovića**. Bio mi je profesor liturgijske glazbe na fakultetu. I koliko god smo žalili za njegovim preranim odlaskom, moram priznati da je nama studentima laknulo, jer nismo znali kako bismo s ispitima izišli na kraj. Mo. Vidaković je htio s nama podijeliti dio svoga iznimnog znanja i svoje široke kulture a mi to tada kao studenti, nažalost, nismo znali cijeniti.

Želim Vam u ime fakulteta uspjeh u radu uz obećanje da ćemo u sadašnjim previranjima s uključivanjem u Sveučilište misliti kako bi uzajamna suradnja fakulteta i Instituta u budućnosti bila na korist Crkve, ali i kulture hrvatskoga naroda. Čestitam i zahvaljujem.

PREDAVANJA

Cithara octochorda (CO) u svjetlu nekih novih spoznaja o njoj

Lovro Županović, Zagreb

Lovro Županović

O.O. Prije nego počnemo detaljnije ukazivati na nove spoznaje o CO, nužno je nešto (orisno) reći o vremenu u kojem – usprkos velikim teškoćama s kojima se Hrvatska sučeljuje – dolazi do izdanja našega zbornika.

0.1. Politička, gospodarska i društvena stvarnost Hrvatske između 1650. i 1750. godine – tj. pedesetak godina prije pojave prvoga i sedam godina prije pojave trećega izdanja zbornika o kome je riječ – nije ništa bolja od one u prijašnjim razdobljima. Zemlja je i dalje razjedinjena: pod dominacijom je Austrije (sjeverna Hrvatska) i Venecije (južni dio zemlje), a još uvijek je aktualna opasnost od turskih upada ne samo na granične hrvatske posjede nego i na područja u unutrašnjosti zemlje. Pa ipak, i u tim teškim trenucima – kada, uz ostalo, izdašno gubi brojne svoje sposobne muževe u ratnim viorima i neuspjelim urotama¹ – zemlja i dalje prilaže svoj obol napretku vlastite a time i inozemne kulture, u koju je uključena i glazbena komponenta.

U tom prinosu, međutim, nije više težište isključivo na gradovima južnog dijela zemlje: fenomen sve obilnijega sudjelovanja sjeverne Hrvatske u prinošenju napretku hrvatske (glazbene) kulture postaje od početka XVII. stoljeća nadalje sve očitiji, da bi primjerice – u XIX. stoljeću pretvorio taj dio zemlje u gotovo isključivi katalizator svih hrvatskih težnji i nastojanja na raznim područjima djelovanja naših ljudi.

Jedna od potvrda tog fenomena je i objavljivanje trećega izdanja zbornika *Cithara octochorda* (1757.) u Zagrebu.

0.2. Što s tiče glazbene situacije u prvoj polovici XVIII. stoljeća, što znači razdoblja pojave prva dva (a, in modo grosso, i trećega) izdanja CO, nju obilježuje treća (posljednja) faza (kasnoga) baroka s trajanjem od 1680. do 1730. godine, odnosno do smrti J.S. Bacha (1750.). Njoj su prethodile faze ranoga (1580.-1630.) pa srednjega baroka (1630.-1680.), svaka sa svojim specifičnostima, ali i s izrazitom funkcijom stepenice u postupnom rastu razvojne linije razdoblja. Pod lukom te linije bilo je mjesta čak i za prividne neshvatljivosti, od kojih je sve očitija obnova polifonije – nijekanjem koje je zapravo i započela prva faza (ranoga) baroka – predstavljala onu najveću, ali istodobno i najsretniju: njome je razdoblje dobilo obilježje bez kojega bi se danas teško moglo zamisliti.

Dospjevši do katarze, barok je ujedno stigao i do polazne točke svog rastakanja. Monumentalna zvučnost i bujna raskošnost polifonog izraza postupno ustupaju mjesto sve očitijoj prozračnosti (a time svježini, eleganciji te gracioznosti) glazbenog tkiva u kojem, nad skromnom pratnjom, dominira ljujka (kićena, koketna pa i frivolna te sasvim shvatljiva) melodija; ranije opsežne glazbene oblike zamjenjuju instrumentalne minijature i kraće vokalne forme homofone fature, dok se orkestralni aparat postupno svodi na instrumentarij solističkog ili manjega komornog sastava sa sve rjeđom upotrebom *basso continuo*; u središtu pozornosti skladatelja sve više se nalazi (tada novi) oblik simfonija te – u odnosu na barok – modificirajuća sonata. Takozvana *opera seria* (ozbiljna opera) dobija svoju vrlo sretnu izražajnu protutežu stvaranjem *opere buffe* (komične opere).²

0.3. Nedvojbeno infiltrirano stanovitim odražavanjem tih i takvih značajki, treće izdanje CO stoji i kao zbir njih kako iz prethodnih dviju faza baroka tako i onih, od kojih su mnoge čak iz davnih vremena našle svoj odraz u posebice prvom, a svakako u drugom što znači: i u trećem izdanju *Citharae*.

1.0. Također je, prije nego što se počne razmatrati navedena tema, uputno istaknuti osnovne značajke (i značenje) *Citharae octochordae*.

Iznikao dijelom iz *Pavlinске pjesmarice* (1644.) i označavajući kontinuitet višestoljetnoga crkvenog glazbenog života sjeverne Hrvatske, glazbeni zbornik *Cithara octochorda* iz XVIII. stoljeća (Beč, 1701.¹, 1723.²; Zagreb, 1757.³) s koralnim melodijama i crkvenim napjevima s latinskim i hrvatskim/kajkavskim tekstovima, fiksirao je glazbeni repertoar navedenog dijela zemlje, dotad razasut po raznim (često rukopisnim) zbirkama. Bio je namijenjen upotrebi po korovima crkava

zagrebačke biskupije, a da je bio zaista potreban dokazuju tri izdanja u roku od pola stoljeća.

U praksi je trajao sve do početka XIX. stoljeća te je po svemu sudeći utjecao na stvaranje onodobnih pjesmarica u tom dijelu Hrvatske (1727., 1745., 1748., 1787., 1789.). Nakon (prisilnog) povlačenja iz upotrebe (M. Vrhovac, 1804.) ostao je po strani u aktivnom glazbeno-duhovnom životu, da bi osobito nakon upozorenja Vj. Novaka (pjesmarica *Starohrvatske crkvene popijevke*, 1891.) pobuđivao pozornost hrvatskih glazbenika koji su svojim višeglasnim dopunama pojedinih napjeva njih reaktivirali u bogoslužje sjevernoga, ali i ostalih hrvatskih područja.

1.1. Mnoge komponente čine CO iznimnim glazbenim ostvarenjem: sustavnost u podjeli građe; kritičnost sastavljača u preuzimanju te građe iz starijih izvora, počam od domaćih liturgijskih knjiga pa do inozemnih zbornika; za ono vrijeme uzorno tehničko i stručno prezentiranje glazbenih primjera; više nego brižljiv odnos prema domaćem (anonimnom) glazbenom stvaralaštvu duhovnog karaktera, temeljenom nerijetko na značajkama hrvatskoga narodnog melosa. Upravo spomenuta činjenica naglašava veliko značenje zbornika: u njemu ne samo što je fiksiran dio našega domaćega, davno postojećega glazbenog blaga, nego je građa koju donosi spašena od nestajanja.

Upravo zbog toga zbornik CO sa svojih osam dijelova, od kojih se prva četiri poklapaju s razdobljima crkvene godine, danas je svojom dragocjenom glazbenom kao i leksičkom građom svjedok davnoga vremena i u njemu kreativnosti anonimnih talenata koji su stvorili jednostavno lijepe, izražajne i tvorbeno zaokružene skladbe, dijelom još uvijek trajajuće u liturgijskoj odnosno izvanliturgijskoj praksi.

1.2. Dosadašnje pisanje o značajkama tog zbornika i o njegovom značenju za domaću glazbenu kulturu posebice sjevernog dijela Hrvatske (Barlè, Žganec, Dugan st., Kniewald, Vidaković) namrlo je – uz mnoge pozitivnosti – i stanovite nepotpune, neprecizne pa i netočne tvrdnje. One su, koliko se to moglo, ispravljene – i to su te nove spoznaje o CO do kojih se u ovom trenutku došlo i koje odsada valja uzimati kao – u najvećoj mjeri – valjane. Pa, idemo redom.

2.0. *Prva spoznaja* odnosi se na utvrđivanje godine tiskanja prvog izdanja CO. Naime, J. Barlè – koji je prvi pronašao I. (i II.) izdanje, referirajući o tome u časopisu *Sveta Cecilija* 1915. godine, kategorički je naveo 1701. godinu kao godinu tiskanja CO I. Premda ta godina (kao ni bilo koja druga) nije uočljivo navedena na naslovnoj stranici toga I. izdanja, nju je (nedavno) čvrsto utemeljio I. Špralja. Uočivši, naime, da su na naslovnoj stranici ove dvije riječi otisnute ovako:

AnlMos aCCenDat

on je istaknuta slova ispravno protumačio kao anagramsko navođenje rimskih brojeva I(=1) M(=1000) CC(=200) D(=500) koji pročitani logičnim slijedom daju 1701. (MDCCI) godinu.

Zanimljivo je dodati kako je navođenje godina izdanja CO išlo ovim (kao pojednostavljujućim) redom:

I. izdanje: anagramsko nizanje rimskih brojeva (na naslovnoj stranici),

II. izdanje: godina je navedena rimskim brojevima na dnu naslovne stranice (MDCCXXIII=1723.),

III. izdanje: godina je navedena a r a p s k i m brojevima na dnu (naslovne) stranice (1757.).

Ne krije li se u tome neka "poruka" izdavača?

2.1. *Druga (nova) spoznaja* odnosi se na problematiku imena priređivača/sastavljača sva tri izdanja koja nisu nigdje navedena. Suvremeni pokušaji rješavanja tog problema rezultatom su se u najnovije vrijeme ipak malo odmakli od sada već prilično davnih pretpostavki Vinka Žganca pa Albe Vidakovića da bi se za prva dva moglo raditi o zagrebačkom kanoniku Tomi **Kovačeviću** (1664.-1724.) a za treće – prema Franji Duganu st. – o Mihaelu **Šilobodu-Bolšiću** (1724.-1787.). Kovačević je, naime, prema prvoj dvojici, bio glazbeno izobražen u doličnoj mjeri te je – boraveći na liječenju u Beču od travnja 1698. do svibnja 1701. – te godine (u istom gradu i kod istog izdavača) objavio knjižicu *Brevis cantus gregoriani notitiae*. (Kratka uputa u gregorijansko pjevanje). Ona je – prema Vidakoviću – trebala "da posluži pjevačima kao pomoć i uputa i za što bolju praktičnu upotrebu same *Citharae*."³ Šilobod-Bolšić je, s druge strane, također glazbeno obrazovan, kao pisac (sličnog) priručnika *Fundamentum cantus gregoriani seu choralis* (Temelj gregorijanskog ili koralnog pjevanja), objavljenog u Zagrebu 1760., prema Duganu st. "mogao prirediti" treće izdanje *Citharae*. Za razliku od Kovačevića koji je svoju instruktivnu knjižicu objavio istodobno s prvim izdanjem našega zbornika, Šilobod-Bolšić je to učinio tri godine nakon trećega izdanja.

Primjerenim se čini pitanje zašto nedostaju imena priređivača/sastavljača svih izdanja CO. Prema mišljenju Vidakovića razlog bi valjalo tražiti u činjenici što *Cithara octochorda* "nije bila zbirka izvornih kompozicija priređivača/sastavljača nego zbornik sastavljen od gregorijanskih i narodnih napjeva sabranih po raznim tiskanima i rukopisnim priručnicima."⁴ Takav razlog – uz drugi o mogućoj samozatajnoj skromnosti priređivača/sastavljača u duhu tada važećeg načela *Ad maiorem Dei gloriam* (Na sve veću slavu Božju) – mogao bi se uzeti u obzir za objašnjavanje izostavljanja njihovih imena.

Iznesena mišljenja Žganca, Vidakovića i Dugana st. danas se – u svjetlu istraživanja što ih je za IV. izdanje CO

poduzeo autor ovog teksta – mogu dopuniti ovim navodima:

a) Kovačević je, boraveći u Beču na liječenju od travnja 1698., postao 1699. rektor, (upravitelj) Bečkog hrvatskog kolegija, i u tom svojstvu djelovao do svibnja 1701., kada se zbog zdravstvenih razloga vratio u Zagreb. Naslijedio ga je – poput njega vrsni kantor – Franjo **Novačić** (1669.-1727.), i tu dužnost obavljao "14 mjeseci", tj. do (kraja) srpnja 1702. godine.⁵

b) Poveže li se (prema pisanju Žganca i Vidakovića) tiskanje CO I uz Kovačevića kao urednika, onda se mora poći od zbiljnosti da taj (za ono vrijeme zaista) zamašan posao Kovačević nije mogao privesti kraju nego da je to, izazvan "višom silom", od svibnja najvjerojatnije uradio/preuzeo Novačić. U tom slučaju on bi mogao biti i autor (onog) maštovito napisanog predgovora prvom izdanju *Citharae octochordae*.

c) Kovačević bi, s druge strane, kako logično pretpostavlja O. Šojat, mogao fungirati kao osoba koja je "u Beč sa sobom" donijela "u najmanju ruku već sabranu građu. Dio tekstova – nastavlja autorica – unesenih u *Citharu*, upisan je, naime, već u starije rukopisne zbirke [...], a neki su tekstovi za tiskanje u *Cithari* preuzeti i iz Krajačevićevih djela. Pored toga, i pjesnički i notni tekstovi vjerojatno su se za taj zbornik zapisivali i na temelju nekih *danās nepoznatih* kajkavskih rukopisa (možda i izravno na temelju pjevanja u crkvi odnosno iz usta naroda). Sabiranje tekstova i njihov izbor Toma Kovačević bi izvan domovine, izvan kajkavskoga područja, teško mogao izvršiti. A zamašnost posla upravo oko priređivanja prvog izdanja *Citharae* opravdava pretpostavku da je ono rezultat kolektivnoga rada te da je u glavnog urednika vjerojatno postojao i manji ili veći broj suradnika."⁶ Za glazbeni dio (prema potpisanom) moglo bi se dodati (u Zagrebu) tada djelujućeg Ivana **Schupe-a** (Zuppe-a)⁷ a prema mišljenju L. Šabana i franjevce, na koje kao "da se u istraživanju provenijencije napjeva u *Cithari* naprosto zaboravilo [...]" kao na moguće začetnike nekih napjeva [...] a čiji samostan u Zagrebu leži takoreći kuća uz kuću s kurijom kanonika kantora, pod čiju je kompetenciju spadalo crkveno pjevanje u biskupiji i koji je sigurno imao važnu riječ u odabiranju materijala."⁸

d) Iz iznesenoga proizlazi da bi – ostaje li Kovačević makar i u svojstvu priređivača građe za CO I – njegovu prezimenu ubuduće valjalo dodati i **N o v a č i ć e v o**. Njih bi se – nadalje – moglo povezati i uz pojavu CO II, premda im – s obzirom na rektorsko djelovanje u Beču između 1721. – 1724. Petra **Matačića** (1688.-1752.) pa Stjepana **Vučetića** (?-1732.)⁹ – ne bi bilo na odmet pridodati ako ne obojicu a ono možda samo Vučetića. Jer 1723. su i Kovačević i Novačić bili (kanonici) u Zagrebu, a Matačić i Vučetić su – može se smatrati zasigurno –

živjeli u Beču. Kao takvi, mogli su biti od veće koristi za ostvarenje CO II od prve dvojice.

e) Imajući u vidu činjenicu da je u vrijeme pripreme i tiskanja CO III (u Zagrebu) Šilobod-Bolšić bio župnik u Sv. Nedjelji (nedaleko Zagreba) a da je kanonik-kantor (u Zagrebu) bio Adam Stepanić (1698.-1758.)¹⁰, možda bi – ako ništa drugo – njega mogli pridodati za svrsishodnoga pomoćnika (inače udaljenom) Šilobodu-Bolšiću u priređivanju i nadgledanju ostvarivanja CO III.¹¹

2.2. *Trećom se spoznajom* pokušava objasniti ono što se (dosad) u stručnoj literaturi o zborniku o kome je riječ navodilo kako je “Zbog jednakih notnih vrijednosti u njemu danas znatno otežana ispravna ritmizacija” [...]¹² a time i suvremeno prezentiranje napjeva iz njega. Činjenica je da u trećem izdanju ima – na primjer – ne samo ritmiziranih mjesta (str. 344) nego i ulomaka bez teksta s njihovom očitom funkcijom instrumentalnih intermezza (str. 202). To mora biti indikativno za osnovni pristup *Cithari* želi li se napjeve iz nje predstaviti javnosti u danas uobičajenom notnom izgledu. – Istodobno se u okviru te spoznaje razmatra i drugo, dosad (u stručnoj literaturi) nedodirnuto pitanje: jesu li se melodije i napjevi iz *Citharae* izvodili bez pratnje ili s njom? Prema izvođačkoj praksi onoga vremena, za autora ovog teksta odgovor leži u (spacioniranoj) završnici pitanja, što dovodi do pretpostavke da je *Cithara octochorda* bila namijenjena upotrebi pjevača (poput nekadašnjih odnosno sadašnjih posebnih jednoglasnih dionica za pojedini glas), a da je orguljaš pratnju ili improvizirao na licu mjesta, ili ju je prethodno sastavljao prema liturgijskom/izvanliturgijskom rasporedu za stanoviti blagdan, ili je *Cithara* imala i svezak s pratnjom. Autor ovog teksta sklon je prvoj i drugoj pretpostavci, jer misli da bi se u trećem slučaju dosad pronašao takav bar jedan primjerak za treće izdanje, kad je – zna se – sačuvano mnogo primjeraka upravo tog izdanja.

Kad već apostrofiramo to treće izdanje, valja dodati da je ono u odnosu na prvo i osobito na drugo, dopunjeno stanovitim brojem novih – opsegom zahtjevnih, kromatikom bogatih, tvorbeno onodobno suvremenih, a izražajem podosta sladunjavih – napjeva, primjerenih, međutim, stilu sredine XVIII. stoljeća. Kao takvo ono je potpunije ubicirano u vrijeme njegove pojave u javnosti, postavši istodobno i svojevrsnim “krunskim svjedokom” glazbene prošlosti Zagreba u ozračju tzv. “zagrebačkoga obreda”.

2.3. *Četvrtom spoznajom* objašnjavaju se utjecaji na *Citharu octochordu*.

Naime:

Prvo izdanje našega zbornika nastaje u vrijeme nastojanja mnogih europskih naroda, pa tako i onih u granicama tadašnje austrijske carevine, da se u prikladnim tiskanim zbirkama/zbornicima ranije rasuta i mahom rukopisna građa, potrebna u razne liturgijske ili izvanliturgijske

svrhe, skupi i učini dostupnom u objavljenoj publikaciji. Tako su, primjerice, više-manje neposredno prije pojave CO I – uz neke takve edicije – objavljeni *Cantus Catholici* (Tyrnavia/Tmava 1651.¹, 1674.², 1675.³) i *Lyra coelestis* (isto mjesto, 1695.). Oni ovdje nisu slučajno navedeni. Usputno uspoređivanje, naime, prvog izdanja *Citharae octochordae* posebno s prvim izdanjem zbirke *Cantus Catholici* – svojedobno (1975.) obavljeno na osnovi ranijeg napatka D. Kniewalda u (njegovoj) studiji o našem zborniku¹³ – navelo je i autora ovog rada na pomisao da bi *Cantus Catholici* više nego *Lyra coelestis* kako svojom dispozicijom građe tako i većinom donesenih napjeva eventualno mogao biti uzorom priređivača/sastavljača prvoga i drugog izdanja *Citharae octochordae*. Međutim, nedavna minuciozna usporedba građe iz navedenih zbornika s građom u CO što ju je proveo I. Špralja dovela je (njegovom zaslugom) do zaključka, da su razlike između njih i našega zbornika – suprotno pisanju Kniewalda – kudikamo veće. Izlazi da: – *Cithara* n i j e mogla nastati pod gotovo isključivim utjecajem njemačkih/madžarskih pjesmarica – dakle, onih iz “sjeverne hemisfere” – iz razloga što njezin “udarni” répertoire – tj. izbor skladbi za potrebe bogoslužja – samo djelomice, i to s relativno manjim brojem jedinica, ukazuje na korespondentnost s nekim jedinicama iz navedenih izvora. To osobito vrijedi za CO II s relativno velikim brojem novih jedinica, među njima – međutim – nekih (na pr. himni, mise) možda i “uvezenih”.

– Kniewaldovu tezu o ovisnosti CO o njemačkim/madžarskim izvorima, osobito o *Cantusu Catholicusu* i *Lyri coelestis*, obesnažuje ne samo brojnost prepjeva (a ne prijevoda!) na hrvatskom/kajkavskom jeziku odnosno izvornih pjesničkih ostvarenja na tom jezičnom idiomu, nego naročito dispozicija navedenih dvaju zbornika: prvi (CC) ima pet a drugi (LC) šest dijelova. Oni se, doduše, više nazivljem a manje jedinično poklapaju s nazivima odgovarajućih dijelova CC, ali i prvom i drugom zborniku nedostaje gotovo druga polovica dijelova prisutnih u CO. – Temeljeći se na répertoireu (programu za bogoslužje) što ga je fiksirao (bl.) Augustin Kažotić (zagrebački biskup od 1303. do 1322.), ona (CO) je par excellence pridonijela očuvanju “zagrebačke” glazbene (koralne) literature, nastale do XIII. stoljeća, koja je Kažotiću u njegovu zahvatu predstavljala osnovno uporište.¹⁴

Zbog tih razlika nedvojbeno je da je građa za *Citharu octochordu* u izdašnoj mjeri bila probirana iz prijašnjih raznih liturgijskih knjiga odnosno rukopisnih zbirki d o m a ć e g podrijetla.¹⁵ Oslanjanje priređivača na domaće izvore, osobito one iz XIII. i XIV. stoljeća, istaknutije je u prva četiri dijela, a manje je prisutno u ostalim dijelovima naročito trećeg izdanja CO. To nameće spoznaju o svojevrstoj “dvoblokovitosti” zbornika: prvi “blok” tvore dijelovi I.-IV. s dragocjenom građom iz Kažotićeva “zagrebačkoga obreda”, a drugi (“blok”)

djelovi V.-VIII. s jasno izraženom funkcijom putokaza (usmjeravatelja) u novo doba. Oba su "bloka" povezana notno-grafički u jednu, iako vremenu neprimjerenu cjelinu ostvarenu tehnikom "chorali methodo [...]", znači (tada) napuštenom (romboidnom) koralnom notacijom.¹⁶ A nije li primjena te/takve notacije pokazatelj s v j e s n o g postupka ostvarivatelja CO III da bi se (i) njome, doduše konzervativnim alias "natražnjačkim" postupkom, odrazila veća samosvojnost/izvornost CO (III). u odnosu na slične onodobne glazbene zbornike – i još k tome u sasvim "rubnom" Agramu/Zagrebu?

2.4. U *petoj spoznaji* izlažu se rezultati do kojih se došlo ispitivanjem/istraživanjem mjesta i autorstva nastajanja onih napjeva (s latinskim/kajkavskim tekstovima) za koje se dosad nije moglo pronaći ni približno izvorište unutar inozemne glazbene tradicije. Tako se došlo do pomisli/pretpostavke da bi neki raniji ili istodobni orguljaši/glazbenici zagrebačke stolnice – glazbeno-teoretski obrazovani poput Šiloboda-Bolšića – mogli fungirati kao (nazovimo ih) "ishitritelji" takvih odnosno njima sličnih napjeva, kako za treće izdanje CO tako i za prethodna dva.¹⁷ Ti su orguljaši/glazbenici prema Ivančanu¹⁸ ovi:

Ivan Schupe (Zuppe)	– spominje se 1684, 1694. i 1701.;
Ivan Leopold Šebelić (Šebeglić; Ivančan ga navodi kao "Šebetić")	– spominje se 1710. [i 1713.];
... Ivanović	– spominje se 1718.;
Andrija Josip Kokolj (Kokoly, Kokol, Kukol)	– spominje se 1721, a djeluje "kroz mnogo godina" (Ivančan, 109).

Posebno znakovit za iznesenu pretpostavku izlazi **Šebelić**: on je (jedini zajamčeni) autor skladbe *Sacrum* (=Misa) *S. Ladislai* (s naznakom) **Domini Ioannis Sebeglich** (potcrtao L.Ž.).¹⁹

Zbog toga jer im u ovom trenutku nije moguće ukazati na (strani) izvor, napjevi iz CO III za koje bi se moglo smatrati da su ih "ishitriili" navedeni glazbenici/orguljaši bi – prema redosljedju u dijelovima CO III – bili ovi:

a) na latinski tekst	b) na hrvatski/kajkavski tekst
Missus venit, 1. napjev (1. dio)	Svet, Skrovnost božja (1. dio)
Missus venit, 2. napjev	
Digne Zalus vehemens (2. dio)	Kaj mi tužiš moj Stvoritelj (2. dio)
Dulce carpe [...]	Zdravo drobna dečica Narodil se je Kralj nebeski
O felices peccatores (3. dio)	Oh moj Ježuš, ja spoznavam (3. dio)
Amor meus, audi me	

Absterge cito lacrimas (4. dio)	Jezik spevaj čudnu hranu (4. dio)
Pone luctum Magdalena	Prosim bratja veme duše
Quid arma quid vires	
O Jesu mi! O Sponse mi!	
En! sub pane homo Deus	
Salve fons deliciarum	
Huc caelestes advolate	
Jesu! Jesu dilecte	
O peccator quo deliras!	
Dilecte Jesu mi (5. dio)	Još Adam bludiš (5. dio)
Ah! dilecte quo abisti?	Zahman ptica leti v zrak
O Amor quo vocas	Ah ostavi svet čalami
Cor meum propera	
Quo me vertam?	
Deus meus amor meus	
Jesu dulcis memoria	
Fons amoris Jesu pie	
Bone Jesu quo me vocas?	
Salve Deus amor meus	
Amor, amor mea vita	
Deus meus vita mea	
Meum tu gaudium o Deus es!	
O mira res!	
O Jesu! o amor!	
Amor meus, pondus meum	
O quando te videbo	
Ah Te Jesu exclamo	
Ego Jesus sum formosus	
Chananaea aegre fero	
O anima! per coelo spiritus	
O vicula vaga	
Cur mundus militat, 1. napjev	
Cur mundus militat, 2. napjev	
Fuge munde, falax munde	
Eja cor menu en!	
Cessa, cessa sors mundana	
Fraudulente munde vale	
Valete mundanae deliciae vanae	
Nympha amans, 2. napjev (6. dio)	(Zdravo o Maria – ev.) (6. dio)
Ecce pia o Maria! 2. napjev	
Salve gratiosa	
O virginum gemma	
Non despero	
	Od XII. apostolov (7. dio)
Eheu! quid homines sumus? (8. dio)	Poslušajte ljudi (8. dio) Plaćnu pesem

Ukupno su to 50+14 (64) na latinske odnosno na hrvatsko/kajkavske tekstove stvorena napjevâ koji po svojim

glazbeno-stilskim i tvorbenim značajkama upućuju na zaključak da im vrijeme nastanka treba tražiti uz priređivanje pa objavljivanje CO, posebice njezina trećeg izdanja. Ta spoznaja – čak i ako se u međuvremenu za polovicu napjevâ utvrde inozemni izvori – dovodi do druge, da bi se autorstvo svih ili onih izvorno i dalje “nepokrivenih” moglo pripisati nešto prije navedenim glazbenicima/orguljašima (od Schupe-a, zajedno sa Šilobodom-Bolšićem, do Kokolja). Sintagma ZAGREBAČKI SKLADATELJSKI (glazbeničko/orguljaški) KRUG U PRVOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA, kojom bi ih se moglo obuhvatiti u cjelinu, ukazivala bi – dok ne bi bila ili znanstveno potvrđena ili odbačena kao neodrživa – na mogućnost stanovitog događanja na području glazbenog stvaralaštva u ovom – dosad tvorbeno neplodnom – dijelu Hrvatske, iako i u skromnoj mjeri, i prije prve polovice 19. stoljeća, tj. do početka djelovanja

tzv. ilirskih glazbenika. A da se to zaista moglo i događati, dokazuje postojanje već prihvaćenog **Varaždinskog skladateljskog kruga s kraja 18. stoljeća** (Županović, 1973.). Spoznati u kontinuitetu, ta dva kruga stajala bi (potom) kao dokaznost aktivne glazbene opstojnosti sjeverne Hrvatske u drugom od – prema Vitezoviću – dva stoljeća njezina “plačućeg” (plorantis) trajanja. 3.0. Za posljednju ne toliko spoznaju koliko poticajnost za daljnje istraživanje činimo uklon u etnomuzikologiju. Naime, kao svojevrsni putokaz u ispitivanju sugerirane problematike s obzirom na utjecaj hrvatskoga narodnog melosa na nju možda može poslužiti sljedeća tablica u kojoj se – na osnovi frapantne sličnosti narodnoga napjeva *Jedna stara majka* (iz Hrvatskoga Zagorja) s jednim napjevom iz CO I/II i jednim iz CO III – ispituje (u obliku pretpostavljanja) mogući redosljed njihova nastanka.

ZPOMINAJ SE VEZDA
(CO I., 1701, 294-299;
CO II., 1723, 490-495)

JEDNA STARA MAJKA

NON DESPERO
(CO III., 1757, 280-281)

Zpo - mi - nai - fe ve - zda (o ker - sche - ni chlo - vek) do - kle fi - ves gufz - to krat.

Je - dna sta - ra maj - ka

Non de - spe - ro, quan - do te - ro ma - gnae ma - tris li - mi - na, cle - mens
[14 15 16 17 18 19

od fzmer - tno - ga cha - fza, od fzu - dno - ga dne - va, od ra - chu - na da - vai - nya: zpek - len -
tri čer - ke i - me - la, le - pa be - la

est, po - tens est, sup - pli - ca - bit im - pe - tra - bit ne me per - dant cri - mi - na.
20 21 22 23 24 25 (22 23 24) (24 25) 26]

fzko - ga og - nya, z ne - be - fko - ga ra - ja, z vek - ve - chno - ga bla - fen - sztva.
18 19 20 21 22 23 24 25 26] *

go - lu bi - ca, tri čer - ke i - me - (la.)

* Ovaj notni primjer valja razmatrati u kontinuitetu navoda brojeva 1 – 26; ovdje su ti brojevi iz tehničkih razloga podijeljeni na tri dijela (1 7; 8 17; 18 26).

Do uočavanja te frapantne sličnosti navedenih napjeva potpisani je došao baveći se intenzivnije *Citharom* 1992./1993. godine. Pretpostavke koje u ovom trenutku može izreći su ove:

a) Melodija *Zpominajše vezda...* starijeg je postanka od narodnog napjeva, jer joj je tekst zabilježen u *Drnjanskoj pjesmarici* (iz 1687.) a notni otisak objavljen u CO I i CO II. Ona bi, prema tome, mogla prethoditi nešto kasnijoj "sažetoj" verziji narodnog napjeva.

b) Narodni napjev ranijeg je nastanka i prethodio je kako tekstu u *Drnjanskoj pjesmarici* tako i "razrađenoj" verziji melodije u CO I i CO II.

Za napjev *Non despero* je očito da je odraz prethodnih melodija: javlja se tek u CO III i nema (bar u ovom trenutku) uzora. Očite ugodajnosti hrvatskoga narodnog melosa – što je bio zapazio i M. Leščan – mogao je nastati za CO III pod utjecajem narodnog napjeva odnosno melodije *Zpominajše vezda* [...]. Ako je prema Fr. Duganu st. opravdano smatrati Mihaela Šiloboda-Bolšića priređivačem/sastavljačem trećeg izdanja CO, onda bi on – prema potpisanomu – mogao biti autor napjeva *Non despero* (a možda i još nekih drugih u CO III), to više što je – kako razložito sudi I. Špralja²⁰ – on autor *Te Deuma*, skladbe tiskane na kraju (njegove) brošure *Fundamentum cantus gregoriani seu choralis*.

3.1. Te i slične dileme/probleme nastojalo se svesti na što manju mjeru. Neki, dakako, zbog još uvijek nepronađene ili nedostupne ili možda čak i nepostojeće dokumentacije, ostaju *pia desideria* za one koji će se, nadamo se, (u nastavku vremena) baviti *Citharom octochordom* koja osobito svojim trećim izdanjem stoji kao znakovito ostvarenje i svoga doba i glazbene kulture male hrvatske zemlje.²¹

BILJEŠKE

- 1 Na primjer kompletne obitelji knezova Zrinskih i Frankopana 1671. godine.
- 2 Odjelci a) i b) preuzeti su (sa stanovitim modifikacijama) iz monografije potpisanoga *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb, 1980., 60-61 i 59-60.
- 3 Usp. A. VIDA KOVIĆ, jedinica o CO u *Muzičkoj enciklopediji I*, Zagreb 1971.², 335.
- 4 Usp. A. VIDA KOVIĆ, *nav. dj.*, 335.
- 5 Usp. Lj. IVANČAN, *Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924. I-III*, strojopis u Arhivu HAZU, sign. 243/1, 690-692.

- 6 Usp. O. ŠOJAT, *Hrvatski kajkavski pisci II*, 17. stoljeće, u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb 1977., 400-401.
- 7 Vidi tekst u natavku ovoga rada.
- 8 Usp. L. ŠABAN, *Glazba u franjevačkom samostanu u Varaždinu, Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983., 327.
- 9 IVANČAN u *nav. dj.* II, navodi, kako se ne može izričito tvrditi tko je od njih dva bio rektor 1723. godine: Matačić se navodi 1721. i 1722., a Vučetić 1724.-1725. Usp. *nav. dj.* II, 749-752 (za Matačića) i 750 (za Vučetića).
- 10 Usp. Lj. IVANČAN, *nav. dj.*, II, 770-772.
- 11 Autoru ovih redaka je jasno da sve što je iznio valja (do daljnje?) uzimati isključivo kao pretpostavku. Ali mu je, međutim, jasno da je Kovačević – uzmemo li ga kao mogućeg urednika – morao imati pomoćnika/nastavljača, kao što se to moralo dogoditi i u pripremanju CO II. To isto vrijedi (itekako) i za pojavu CO III.
- 12 Usp. A. VIDA KOVIĆ, *nav. dj.*, 335.
- 13 Usp. D. KNIEWALD, *Himnodija zagrebačke stolne crkve, Kulturno povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije I*, Zagreb 1944., 339-408 (o CO 371-391).
- 14 Budući da u ovom trenutku nije moguće doći do izvora iz "južne hemisfere", to se ne može detaljnije razmatrati eventualni utjecaj dominikanske tradicije, kojem je redu Kažotić po svom duhovnom pozivu pripadao.
- 15 To su, npr., zagrebački *Brevijar* MR 67 iz XII. i *Misal* MR 133 iz XIV. st., zatim *Pavlinski zbornik* iz 1644. god., pa pjesmarica *Dušni vert* B. Milovca iz 1664. i rukopisna *Drnjanska pjesmarica* iz 1687. (obje bez nota) te tiskani (Petretić-)Krajačevićević *Sveti Evangeliomi* (1651.), također bez nota, što u navedena tri slučaja znači da su preuzimani samo tekstovi.
- 16 U tome su, npr., ranija (tri) izdanja zbornika *Cantus Catholici* potpuno au cour du temps: notna im je slika primjerena razdoblju epohe glazbenoga baroka.
- 17 Zanimljivo je, da je na istu pomisao – ali samo za napjeve na latinskom jeziku i bez navođenja bilo kojega prezimena – nezavisno od autora ovog teksta došao i Franjo Gruić (u Đakovu!), pa tu pomisao naveo u svojoj studiji, napisanoj za IV. izdanje našega zbornika koje je priređeno i u tiskari čeka sponzora/sponzore.
- 18 Usp. njegov tekst naveden u bilj. 5 ovog rada.
- 19 To djelo je u obradbi A. Klojučara izvedeno 1983. u okviru Varaždinskih baroknih večeri u Varaždinu.
- 20 U svojoj studiji o primjeni gregorijanskoga korala u CO, napisanoj za IV. izdanje *Citharae octochordae* (usp. bilj. 17).
- 21 Ovaj tekst predstavlja skraćenu verziju studije potpisanoga, namijenjene IV. izdanju CO, koja je ustvari sinteza dosadašnjeg pisanja njezina autora o našem zborniku: izrasta, naime, iz njegovih tekstova objavljenih 1974., 1980. i 1991. godine.

Zusammenfassung

Am Anfang der Auslegung (in Abschnitten 0.1.-0.3.) sind die politischen und gesellschaftlichen Verhältnisse in Kroatien in dem Jahren 1650. bis 1870. geschildet. Über die erste gab es Vorbereitungen und die zweite war verwircklicht und aufirgend eine Weise die dritte Ausgabe von CO; nachher sind ausführliche die Eigenarten des Sammelwerkes dargestellt (1,0-1,2.). Dazu sind einige neuen Erkenntnisse zu diesem monumentalen Musikwerk beigefügt – besonders was der dritten Ausgabe betrifft, in Zagreb gedruckt (1757.). Zu diesen Erkenntnissen kann man bei der vierten Ausgabe.

Die Erkenntnisse sind:

– *Begründung* der ersten Ausgabe die auf der ersten Seite steht weswegen zweifelte man, sondern sie war anagrammisch mit römischen Zahlen formuliert AnIMos aCCenDat (=MDCCI dass heisst 1701.);

– *Verkleinerung* der bis herigen Anonymität des Zubereiters aller Ausgaben von CO auf Grund der früher unternommenen Einsicht in die vorhandene Dokumentation (Ivančan), nachher mit der Hilfe der herausgehobenen Namen (Kovačević: I-II; Šilobod-Bolšić: III) mit dem Grund sind folgende neue Namen dazugeschrieben: Franjo Novačić: I, Petar Matačić-Stjepan Vučetić: II; Adam Stepanić: III;

– *Zusammenleiten* von Einflüssen in den musikalischen Stoffen von CO auf viel kleinere auf weniger Data (besonders im Ungarischen wofür mit einigen Argumenten noch grössere Originalität von CO betont ist;

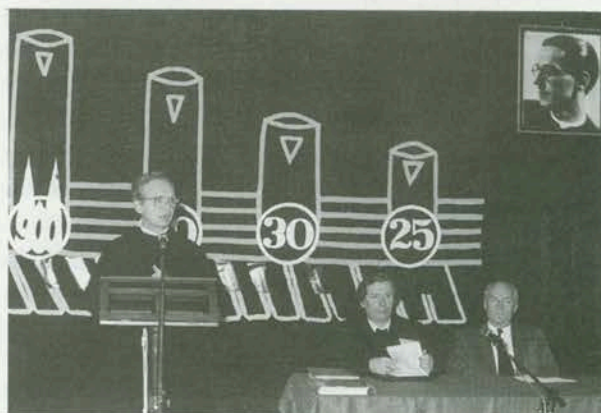
– *Hinweisen* auf mögliche Autorenzusammenarbeit zur Zeit der Dommusiker-Organisten bei komponierender Kirchenlieder für CO wie in der lateinischen (50) so in der kroatischen (Kaj-Dialekt) Sprache (14) für diese Lieder kann man keine Quellen angeben. Man könnte trotz der Beiligung mit den Syntagma Zagreber Komponistenkreis in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts bezeichnen, was für Komponisten und Organisten gilt;

Hervorheben von grosser Ähnlichkeit von zwei Liedern aus CO mit kroatischer Volksmelodie Eine alte Mutter (aus Hrvatsko Zagorje), wo mit eine grössere Möglichkeit solcher Fälle zu sehen ist und eine grössere Beeinflussung zwieschen weltlichen und geistlichen Liedern.

Wegen dieser neuen Erkenntnisse – Anlas swar die Vorbereitung der vierten Ausgabe zum 900 jährigen Jubiläum des Zagreber Bistums – im Vergleich mit der dritten Ausgabe steht eine sehr bedeutende Verwircklichung der damaligen Zeit und der musikalischen Kultur in Kroatien.

Gregorijansko pjevanje u zborniku *Cithara octochorda*

Izak Špralja, Zagreb

Izak Špralja

U konstituciji *Sacrosanctum Concilium* II. vatikanskog sabora (SC 116) na slijedeći je način opisana uloga gregorijanskoga pjevanja: "Crkva drži gregorijansko pjevanje vlastitim rimskoj liturgiji: ono, dakle, u liturgijskim činima, uz jednake uvjete, ima prvo mjesto". Ovakvu tradiciju Crkve rimskog obreda njegovala je tijekom povijesti i Zagrebačka (prvostolna) crkva. Gregorijansko pjevanje u zborniku *Cithara octochorda* (CO) tvori glavni dio liturgijskoga glazbenog programa, a na njega se nastavlja program parafraza na liturgijske oblike, odnosno himnički oblici kao nadomjestak liturgijskim tekstovima i gregorijanskim napjevima. Iz gregorijanskog programa, odnosno iz načina kako su gregorijanski napjevi zapisani u pojedinom od tri izdanja spomenutog zbornika očituje se dugotrajnost i različitost: dugotrajnost s obzirom na glazbene oblike, a različitost s obzirom na napjeve (način kako je potpisan liturgijski tekst ispod napjeva) itd. Imajući, dakle, u vidu spomenuti zbornik kao cjelinu, može se ustvrditi da iznenađuje bogatstvom gregorijanskih glazbenih oblika, načinom na koji su gregorijanski (svi) napjevi zapisani, bogatstvom onih vlastitosti koje mi danas držimo otuđenjem, dekadencijom, relativno velikim brojem prevedenih liturgijskih tekstova na kajkavski jezik itd. Spomenute oznake gregorijanskog pjevanja u zborniku CO sadržaj su ovog izlaganja¹.

Gregorijanski glazbeni oblici u zborniku CO dijelovi su mise, časoslova i blagoslovina². Među stalnim (*Ordo Missae*: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei) i promjenjivim (*Proprium Missae*: Introitus, Graduale, Prosa, Sequentia, Offertorium, Communio) dijelovima mise, nalazi se i *Ad Elevationem*, ili *Post Elevationem*, kajkavski *Na Podiganje*³. Od glazbenih oblika za časoslov nalaze se samo: *Solemnes Intonationes*